

Ключевые слова: педагогическая деонтология, эксплицитный период, профессиональный долг, педагогические требования, чувство долга и должного.

Chumak L. V. Pedagogical deontology explicitly period

The article deals with the prerequisites of the term „ethics” and during the formation of explicit teaching of ethics as an innovative educational sector, which explores issues of professional responsibility and normative behavior of the teacher.

Key words: teaching ethics, explicit period of professional duty, educational requirements, and proper sense of duty.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 371.2

В. В. Яценко

**ЕТАПИ ТА ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ
ПИТАННЯ ЗАОХОЧЕННЯ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ
В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Важливою проблемою сьогодення є переосмислення історичного досвіду і надбань минулих поколінь, об'єктивна і справедлива оцінка розвитку національної освітньо-виховної системи у різні історичні та соціально-економічні епохи, постановка проблем, які в умовах тоталітарної системи замовчувались і належно не досліджувались. Ураховуючи накопиченого досвіду освітянства в державі зазначимо, що останнім часом помітно посилилась увага до проблематики заохочення працівників освіти в Україні, серед яких особливе місце належить періоду друга половина ХІХ – початок ХХ ст. Адже всебічне вивчення і порівняльний аналіз законодавчих актів, інших нормативно-державних документів, які регулювали розвиток дошкільного виховання у цей період та практичного досвіду у цій сфері робить можливим виділення і позитивних, і негативних результатів та рис у цьому процесі й дозволяє урахувати набутий досвід під час реалізації державної політики у цій галузі освіти в Україні на сучасному етапі.

Гуманізм суспільних відносин, одним з виявів якого є заохочення, що реалізується в різних формах допомоги й підтримки кадрів дошкільного профілю, визначено не лише рівнем суспільного виробництва та економічним процвітанням держави, але й рівнем громадської свідомості та культури соціуму. Саме тому проблема заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (друга

половина XIX – початок XX ст.) пов'язана не тільки з розвитком суспільних виробничих сил, але й зі зрушеннями в суспільній свідомості.

Дослідження проблеми заохочення у сфері освіти, що беруть початок з другої половини XIX століття, представлено: працями в галузі методології історії педагогіки та історії соціальної педагогіки, куди належать насамперед роботи О. Адаменко, Л. Ваховського, Н. Гупана, І. Звереві, С. Золотухіної, Г. Лактіонової, О. Сухомлинської, Л. Таран, С. Харченка, Л. Штефан; Л. Бородкіна, І. Ковальченка, І. Липського, М. Румянцевої, В. Філатова, Б. Шпотова та ін.; дослідженнями з теорії заохочення С. Гогеля, Є. Максимова, З. Масловської, А. Соколова, Ю. Тазьміна, О. Хорькової та ін.; працями з історії доброчинності В. Афанасьєва, Н. Барінової, В. Борисенка, Ю. Губенко, О. Дегальцевої, та ін.

Мета статті – визначити та схарактеризувати етапи провідні тенденції стану та розвитку питання заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки другої пол. XIX – поч. XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XIX – початку XX ст. Специфіка цього періоду зумовлюється своєрідністю соціально-економічного, духовного життя суспільства, особливостями розвитку теорії та практики організації загальної й професійної освіти, становленням громадських культурно-просвітніх установ, а також активізацією благодійної діяльності та просвітними ініціативами меценатів. Нижня межа визначена тим, що реформи в системі вітчизняної освіти 50-х рр. XIX ст. сприяли значному розвитку всіх галузей життя суспільства. На цей період припало зародження благодійного руху в освіті та заохоченні кадрів педагогічного профілю до професійної діяльності; було створено систему державної й громадської підтримки освітніх установ, до яких входили попечителі за посадою, опікунські ради, благодійні товариства та організації. Верхня хронологічна межа обмежується 1917 р., коли відбулися докорінні зміни в ставленні до благодійної діяльності загалом та заохочення працівників освіти зокрема, які з ідеологічних причин були зведені нанівець і фактично ліквідовані внаслідок Жовтневого перевороту [3].

Розвиток системи заохочення кадрів дошкільного профілю до піклування й виховання дітей дошкільного віку в другій половині XIX – початку XX ст. проходив у контексті соціально-економічних і культурно-історичних процесів, що відбувалися того часу в країні.

У процесі наукового пошуку, досліджуючи стан та розвиток питань заохочення кадрів дошкільного профілю, було відзначено необхідність розмежувати досліджуваний період на три історичні етапи: I етап – 1850 – 1880-ті рр.; II етап – 1880 – 1890-ті рр.; III етап – 1890-ті – 1917 рр. та визначено основні події, що сприяли заохоченню кадрів дошкільного профілю на кожному етапі.

У своєму розвитку система заохочення кадрів дошкільного профілю до піклування й виховання дітей дошкільного віку до 1917 року пройшла три етапи:

I етап (1850 – 1880-ті рр.): прийняття „Попередніх правил народної освіти”, які визначили створення навчальних округів, що сприяло розвитку освіти в різних регіонах України. Цей етап характеризується стрімким розвитком різних галузей суспільства, об'єднанням зусиль державних та громадських благодійних організацій для досягнення спільної мети – забезпечення висококваліфікованими кадрами промислового виробництва і сільського господарства [4].

Для цього етапу також стали характерними поява перших жіночих шкіл у губерніях, зміна суспільної думки про місце жінки в суспільстві, посилення громадської активності у справі відкриття жіночих навчальних закладів та заохочення жінок до здобуття освіти та подальшої педагогічної діяльності; відбулися перші державні реформи в галузі жіночої освіти. Але, незважаючи на дозвіл відкривати жіночі школи, влада не переймалася матеріальним аспектом проблеми, тому наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XIX ст. на арену суспільних дій виходять саме жінки-меценатки як засновниці жіночих навчальних закладів. У сфері початкової жіночої освіти 60 – 80-ті рр. XIX ст. стали вирішальними. Саме в цей період створено основні типи початкової школи, які формувалися й поширювалися в пореформений період. Громадськість змогла реалізувати свій вплив на шкільну справу через навчальні заклади органів місцевого самоврядування. Багато було зроблено в напрямі вдосконалення наявних і створення нових шкіл, що заохочувало жінок до отримання педагогічної професії [1].

У вказаний час відбувалося реформування системи благодійної допомоги через організацію та законодавче оформлення державними органами влади різновидів благодійної діяльності в освіті.

Розглядаючи перший етап, зазначимо, що аналіз архівних джерел (варіанти статутів 1871 р. та 1876 р.) дозволив виявити прогресивне реформування ідей заохочення кадрів дошкільного профілю. За статутом 1876 р. Фребелівському товариству дозволялося відкривати курси з підготовки дитячих садівниць і знаючих нянь, дитячі садки, проводити конкурси дитячих книжок, публічні лекції, обговорювати реферати, видавати журнали, звіти, нагороджувати почесними відзнаками та медалями осіб, які роблять велику послугу суспільству та ін., що було певним поштовхом для заохочення кадрів дошкільного профілю

Прогресивний характер курсів підтверджено новою побудовою навчальної програми курсів: I курс – для помічниць дитячих садівниць (з переважанням практичної підготовки), які не мали права вести самостійну роботу в дитячому саду, II курс – для дитячих садівниць і сімейних виховательок (з теоретичною підготовкою). Аналізуючи роботу курсів, ми дійшли висновку, що несприятливими для заохочення умовами було те, що курси були платними, приймалися на них особи, які закінчили середні навчальні заклади й мали звання домашньої наставниці або вчительки.

У 60-х рр. XIX ст. поширилися жіночі недільні школи. Вони призначалися для жінок різного віку та суспільної належності.

Визначено, що система заохочень у сфері освіти та опіки над соціально незахищеними дітьми значно розвинулася в той час, коли стали створюватися земства. По всій території Російської імперії кількість сирітських притулків з 1861 по 1880 рр. збільшилася вдвічі. Земства стали тією структурою в системі органів місцевого самоуправління, яка відігравала роль організованого добродійця та заохочувального до педагогічної діяльності фактору. Система міського самоврядування серед головних напрямів своєї діяльності вбачала задоволення соціальних запитів широких верств населення на підвідомчій території та заохочення працівників до професійної діяльності.

Громадське управління одержало досить суттєве позабюджетне джерело фінансування соціальної сфери – у вигляді благодійних пожертв, частину яких було спрямовано на заохочення кадрів дошкільного профілю через надання житла, сприяння підвищення кваліфікаційних та інших форм матеріального та морального заохочення.

Обґрунтовано, що в другій половині XIX ст. вперше відбулося становлення системи заохочення у сфері освіти для роботи з соціально незахищеними групами дітей. До цього часу здебільшого йшлося лише про догляд та опіку або ж про елементи такої системи заохочення.

Важливою для характеристики заохочення кадрів дошкільного профілю на цьому етапі була участь меценатів у реалізації державної політики щодо благодійного піклування про населення та заохочувальної діяльності, що характеризувалася використанням у благодійній просвітницькій діяльності таких принципів, які передбачали органічний зв'язок традиційних просвітніх ініціатив зі світовою та національною історією, культурою; інтеграцію з освітніми системами інших країн.

II етап (1880 – 1890-ті рр.): інтенсивне створення державної системи соціального піклування дітей дошкільного віку загалом та дітей-сиріт, зокрема під керівництвом Відомства установ імператриці Марії; реакція влади щодо ініціативи заснування шкіл, повільне відкриття і навіть зникнення початкових і середніх навчальних закладів для жінок.

Розглядаючи другий етап, зазначимо, що 1881 р. на зборах членів Фребелівського товариства П. Ф. Каптерев зробив доповідь на тему „Нарис ідей про початкове виховання від Фребеля до наших днів”, у якій показав розвиток теорії дошкільного виховання, що в подальшому буде залежати від послідовного застосування ідеї народності, розвитку дитячої психології, обліку та узагальнення практики кращих дитячих садів вихователями з належним рівнем освіти.

Дослідження виявило, що Фребелівське товариство так і не перетворилося на широку демократичну організацію, не користувалося великою популярністю серед педагогів та батьків, тому й заохочення кадрів дошкільного профілю відбувалося не так інтенсивно, як на попередньому етапі.

III етап (1890-ті – 1917 рр.): зміна влади і всього політичного курсу країни. У 1894 р. вийшов наказ про додаткові відшкодування церквам за

відкриття при них шкіл та дитячих садків. Церковно-приходські дитячі садки, школи й школи грамоти, на думку влади, повинні були стати тими осередками знань, де б мав змогу вчитися простий народ. Середні навчальні заклади мали залишатися привілеєм заможних верств населення; інтеграція державної та громадської системи заохочення кадрів дошкільного профілю до піклування дітьми дошкільного віку, диференціація закладів освіти соціального піклування дітей дошкільного віку, поява нових форм роботи та оформлення соціального піклування дітей дошкільного віку в систему, – що було зупинено внаслідок революційних реформ 1917 р.

Досліджуючи третій етап, ми визначили, що він знаменувався відкриттям безкоштовних народних дитячих садків; проведенням з'їздів діячів освіти.

Важливою подією цього етапу було виникнення наприкінці XIX ст. в Києві благодійного товариства зі сприяння вихованню та захисту дітей, до складу якого входила комісія з дошкільного виховання. У статуті товариства зазначалися такі напрями діяльності: відкриття народних дитячих садків для дітей трудящих, пропаганда ідей суспільного дошкільного виховання, підготовка виховательок (їх називали садівницями). Упродовж дослідження з'ясовано, що метою Київського товариства народних дитячих садків була широка пропаганда дошкільного виховання як обов'язкового першого ступеня в системі виховання взагалі, всесвітня підтримка товариств та установ дошкільного виховання й організація таких установ, з'їздів, виставок тощо.

З'ясовано, що з метою заохочення кадрів дошкільного профілю до самовдосконалення Київським товариством народних дитячих садків було ухвалено заснування спеціального журналу. Доведено, що журнал „Дошкільне виховання” був єдиним у Російській державі періодичним виданням, що було повністю присвячене питанням дошкільного виховання[3].

Київське товариство народних дитячих садків опікувалося підготовкою педагогічного персоналу для дитячих садків. Зокрема, у 1905 р (це напередодні офіційного заснування товариства) було відкрито школу нянь. Згодом школу нянь перейменували на „школу фребелівок”, навчання в школі нянь було безкоштовне. Київське фребелівське товариство ставило за мету наукове розроблення питань навчання й виховання дітей дошкільного віку, підготовку кваліфікованих вихователів для дитсадків.

Установлено, що значною подією III етапу стало заснування Фребелівського педагогічного інституту – ВНЗ з підготовки керівниць дитячих садків, що був найбільшим закладом з підготовки фахівців для дитячих садків у Російській державі, до навчальної програми якого входила педагогічна практика, що була невід'ємним і органічним компонентом психолого-педагогічної підготовки студентів цього інституту. У Фребелівському педагогічному інституті постійно функціонували короткотермінові педагогічні курси, вечірні курси з позашкільної освіти для осіб жіночої та чоловічої статі.

Державна заохочувальна діяльність щодо кадрів дошкільного профілю здебільшого була спрямована на фінансування дитячих навчальних закладів та стимулювання кадрів дошкільного профілю до праці в них.

Упродовж дослідження доведено, що в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на території Харківської губернії було створено розгалужену систему жіночої освіти. Понад 2000 народних училищ зі спільною формою навчання, майже 50 середніх жіночих шкіл та вищі жіночі курси давали жінкам певні можливості для реалізації своїх здібностей. З'ясовано, що важливе місце у діяльності освітніх закладів для жінок наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. посідала робота в дитячих закладах [3].

Доведено, що організацію притулків та дитячих виховних будинків можна визначити як успіх благодійної діяльності. Заохочення кадрів дошкільного профілю до роботи в дитячих притулках через матеріальний та моральний зиск було настільки очевидним, що ця форма заохочення збереглася й за Радянської влади.

Проте в дореволюційний період дитячі садки не набули широкого поширення і, за висловом К. Ушинського, були „бажаною, але мало доступною розкішшю”. На Україні їх налічувалося близько 50. Це пояснюється тим, що суспільне дошкільне виховання офіційно не було визнане, а отже, не входило до державної освітньої системи. Дитячі садки відкривали за ініціативою та на кошти приватних осіб і громадсько-педагогічних організацій [1; 4].

Проведене дослідження свідчить, що велику роль у поширенні ідеї заохочення кадрів дошкільного профілю до професійної діяльності та суспільного виховання дітей дошкільного віку, а також у розвитку теорії й практики дошкільного виховання відіграли педагогічні товариства, створені в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. в м. Києві. Це Київське товариство народних дитячих садків та Фребелівське педагогічне товариство. Поряд із Санкт-Петербурзьким фребелівським товариством, заснованим у 1871 р., київські товариства були відомими й авторитетними в межах Російської імперії. Завдяки їхній діяльності Україна на початку ХХ ст. стала центром розвитку теорії дошкільного виховання та підготовки педагогів для дитячих садків.

Розглядаючи проблему заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), зазначимо, що в кінці ХІХ ст. у всіх освітніх установах особливий акцент робився на професійну підготовку вихователів та вчителів [5].

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що впродовж ХІХ ст. Російська імперія виробила досить чіткі нормативно-правові засади стимулювання та підтримки заохочення, зосереджені як в спеціальних імператорських указах, так і в загальноосвітніх документах.

Отже, в досліджуваний період відбулося накопичення й узагальнення досвіду щодо заохочування різних верств населення до освітньої діяльності загалом та заохочення кадрів дошкільного профілю

зокрема. Проте жодного дослідження, присвяченого історії проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю в освіті другої половини XIX – початку XX ст. опубліковано майже не було.

Список використаної літератури

1. Агулина С. В. Становление и развитие воспитательно-благотворительных учреждений для детей в России (середина XIX – начало XX в.) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук / С. В. Агулина. – М., 1996. – 181 с. **2. Джури́нский А. Н.** Основные течения в педагогике конца XIX – начала XX в. / А. Н. Джури́нский ; под ред. К. И. Салимовой // Основные направления и тенденции развития педагогической науки конца XIX – начала XX в. – М. : НИИ ОП, 1980. – С. 12 – 35. **3. История педагогики** // GALA-D.RU [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gala-d.ru/parts/part19.html#_Точ466796253 **4. Михайлова М. В.** Передовые школы нового типа, созданные общественной и частной инициативой в России в начала XX века : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук / М. В. Михайлова. – М., 1966. – 20 с. **5. Сикорский И. А.** О постановке преподавания и воспитания сообразно естественному ходу умственного развития / И. А. Сикорский // Русская школа. – 1900. – № 2. – С. 32 – 46.

Яценко В. В. **Етапи та провідні тенденції стану та розвитку питання заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини XIX – початку XX ст.**

У статті проаналізовано етапи стану та розвитку питання заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини XIX – початок XX ст та визначено основні події, що цьому сприяли.

Ключові слова: заохочення, дитячі садівниці, дошкільні працівники.

Яценко В. В. **Этапы и ведущие тенденции состояния и развития вопроса поощрения кадров дошкольного профиля в истории отечественной педагогической мысли второй половины XIX – начала XX вв.**

В статье проанализированы этапы состояния и развития вопроса поощрения кадров дошкольного профиля в истории отечественной педагогической мысли второй половины XIX – начало XX века и определены основные события, которые этому способствовали.

Ключевые слова: поощрение, детские садовницы, дошкольные работники.

Yatsenko V. V. Stages and leading the trend of development of the state and to the promotion of preschool staff profile in the history of national educational thought the second half of XIX – early XX centuries

The paper analyzes the stages of development of the state and to the promotion of preschool staff profile in the history of national educational thought the second half of XIX – early XX century and the major events that have contributed to this.

Key words: promotion, children's gardener, pre-school workers.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.